

## **Cristòfor Cardús: quan la paraula és testimoni d'una època**

**Pere Tobaruela i Martínez  
Joan Tort i Donada**

«Tenir consciència no m'obliga pas a tenir teories sobre les coses. Tenir consciència m'obliga a ser conscient»

Alberto CAEIRO  
(*El guardià de ramats*)

Amb gairebé noranta-un anys, i una vida quotidiana avui gairebé circumscrita al poble de Sant Pere de Riudebitlles, Cristòfor Cardús continua mirant, des de les finestres de casa seva, el paisatge de vinya -ara mateix, intensament verda- que des de sempre ha pogut veure a tocar mateix de les cases del poble, i que constitueix el punt de referència visual dels horitzons del Penedès.

Cristòfor Cardús té, com a membre fundador de la Societat Catalana de Geografia i com a autor del primer recull sistemàtic de topònims dut a terme a casa nostra, un lloc guanyat entre la primera generació de personatges que van obrir el camí de la geografia catalana actual. I aquest motiu ens ha semblat prou significatiu com per anar-lo a trobar; per tenir una conversa, en definitiva, que ens permetés reconstruir mentalment un ambient, una època, els afanys d'unes persones. Quan hi ha persones que, per edat i per la seva trajectòria, poden transmetre una experiència pròpia, escoltar-los no és tan sols un plaer: pot ser també un testimoniatge. I és, sobretot, la recerca d'aquest tes-

timoniatge el fet que avui ens ha portat a endinsar-nos en el plaer de la seva conversa.

*Per tal de situar-nos adequadament, ens agradaria començar la conversa parlant de la vostra vinculació amb el Penedès i amb Sant Pere de Riudebitlles.*

Vaig néixer l'any 1906, el mes de setembre, al carrer Comerç de Barcelona, però em sento fill de Sant Pere de Riudebitlles, ja que vaig ser criat per la meva àvia, resident a Sant Pere, més que pels meus pares. Tota la meva família, tant per part del pare com de la mare, és originària de Sant Pere. La família Cardús, la del pare, posseïa aquí, des del segle XVIII, una fàbrica de paper de barba, i la família de la mare, els Canals, es van establir al poble el segle XIX. Hi ha hagut, com podem veure, una tradició familiar en aquest municipi de l'Alt Penedès, trencada, en certa manera, pel pare quan era molt jove. I és que per motius professionals, concretament, el pare va haver de fer cap a Barcelona per encarregar-se del magatzem de paper de barba que es va instal·lar allà, com a representació de l'empresa familiar. Per aquesta circumstància vaig néixer a Barcelona, on he viscut i he treballat fins a la meva jubilació. En acabar la meva activitat professional, al món de la banca, vaig tornar, juntament amb la meva dona i la meva filla, a Sant Pere, a Cal Mestre Miquel, la casa on visc actualment i que va construir, l'any 1884, el meu besavi, Miquel Cardús, un gran mestre d'obres.

*Dins aquesta dinàmica familiar, tan lligada a la fabricació i comercialització del paper de barba, ¿com va encarrilar la vostra trajectòria personal?*

Aquesta tradició paperera familiar, com és evident, va marcar els meus inicis, sobretot la meva orientació acadèmica. Mai no vaig estudiar una carrera superior, ja que estava cridat a portar el negoci paperer del pare. Paral·lelament es van donar una sèrie de circumstàncies que m'han marcat força al llarg de la meva vida. He viscut, directament i indirectament, tres conflictes bèl·lics, que han repercutit en la meva trajectòria personal. Eren temps difícils, de convulsions socials a tot Europa, les quals van arribar a un primer moment de màxima tensió amb l'esclat de la guerra civil europea, la Primera Guerra Mundial per entendre'ns. Una guerra que va tenir repercussions més directes al nostre país que la Segona Guerra Mundial. Aquest primer enfrontament entre les potències europees, es va viure intensament, a nivell de carrer, a Catalunya. Recordo com la gent discutia i s'alineava en dos bàndols: els simpatitzants dels francesos, defensors de l'esquerra com a opció política, i els simpatitzants dels alemanys, més conservadors. I entre aquestes dues grans guerres, al nostre país, es va iniciar la guerra civil, amb les greus conseqüències conegudes per tothom.

Com podem observar, s'estaven produint una sèrie de canvis, a nivell mundial, que tenien repercussions en tots els àmbits de la societat de l'època. I immers en aquest ambient vaig començar a construir el meu futur. Quan era nen vaig

estudiar al col·legi dels Maristes de Badalona, fins que vaig fer la primera comunió, i posteriorment vaig cursar estudis al col·legi Condal de Barcelona, on vaig matricular-me en l'especialitat de comerç, amb l'objectiu d'orientar la meva formació cap al negoci familiar. Vaig acabar als 16 anys i, abans d'entrar a treballar a ajudar el pare, vaig anar a fer pràctiques en un despatx, per assolir una certa experiència. Però les coses no van sortir tal com estaven programades i el negoci familiar va haver de tancar portes; davant aquesta situació inesperada, d'haver de buscar-me la vida, vaig entrar a treballar al Banc de Biscaia, fins que l'esclat de la guerra civil espanyola va tallar de cop aquest projecte. Vaig haver d'esperar que el conflicte acabés per tornar a estar vinculat professionalment al banc. I, des d'aleshores, vaig dedicar-me a aquesta activitat fins al moment de la meva jubilació.

*Paral·lelament a la vostra trajectòria professional, la vostra curiositat per les coses del món us porta, ben aviat, a formar part d'una entitat sorgida als anys trenta: la Societat Catalana de Geografia...*

Jo sempre he estat una persona inquieta i interessada per temes diversos, i aquest aspecte queda reflectit en les diferents col·leccions que he fet, d'objectes diversos, al llarg de la meua vida. Un d'aquests interessos ha estat el meu país: la meua estima per Catalunya em va portar a participar, a principis dels anys trenta, en uns seminaris de geografia humana impartits per Pau Vila al Centre Excursionista de Catalunya. Aquests seminaris em van permetre conèixer, per una banda, Pau Vila, tot un personatge que va fer créixer, amb els seus coneixements, el meu interès per la geografia, i del qual em considero el seu deixeble. I va ser allà, també, on vaig conèixer Josep Iglésies, Lluís Solé i Sabarís i Enric Ribas, persones erudites que, juntament amb Pau Vila, van fundar, l'any 35, la Societat Catalana de Geografia.

*¿Què ens podeu dir, del vostre record, sobre els orígens d'aquesta societat i sobre les persones que formaven el seu primer equip de treball?*

Pau Vila encapçalava, com a president, la primera junta directiva de la Societat. Josep Iglésies era el secretari, i l'Enric Ribas, amb motiu de la seva vinculació professional amb el món de la banca, va ser el tresorer. Els principis van ser difícils, ja que tot s'havia de posar en marxa i hi feia falta molta col·laboració. En aquests primers anys, des del meu punt de vista, l'ànima del grup de la Societat va ser l'Enric Ribas, un home amb una iniciativa i una capacitat de treball admirables. La seva empenta va donar l'impuls necessari per a l'assentament de la Societat en uns moments en què s'havia de treballar de valent, però un tràgic accident de ferrocarril, l'any 38, va tallar de cop una trajectòria plena de dedicació i de vida. La mort d'en Ribas, casat amb una cosina germana meua, va ser una gran pèrdua per a la geografia catalana i, personalment, per a mi mateix, ja que era una persona amb la qual mantenia una relació d'amistat molt estreta.

L'esclat de la guerra civil espanyola va tallar, però, el procés de desenvolupament de la Societat Catalana de Geografia, i tota la tasca portada a terme fins al moment es va veure interrompuda, inoportunament, pel conflicte bèl·lic. Pau Vila, persona implicada en política, va haver d'exiliar-se, i va fer cap a Colòmbia, on va exercir de professor durant molts anys. Amb la marxa del país de Pau Vila i la mort prematura d'Enric Ribas, va quedar Josep Iglésies com a únic membre actiu de la Societat. I aquesta situació es va mantenir durant uns anys, en els quals la dedicació personal de l'Iglésies va jugar un paper important, en espera que la situació social a Catalunya es normalitzés i es pogués tornar a començar l'activitat de la Societat.

*Heu afirmat que us considereu un deixeble de Pau Vila. ¿Ens podeu explicar quina relació vau mantenir amb ell i de quina manera us va influir en particular?*

Pau Vila va ser un home que, per la seva manera d'actuar com a persona, sempre tan respectuós amb l'altre, i per la seva manera d'impartir els coneixements de geografia, em va captivar des del primer moment que el vaig conèixer, en els seminaris de geografia humana. Amb ell vam sortir d'excursió, on aprofitava per ensenyar-nos a observar els diferents elements del territori i on insistia en la necessitat de preguntar tothom que trobéssim sobre les coses del país que anàvem a estudiar. El treball de camp era, per a Pau Vila, una eina vital per assolir una correcta formació geogràfica. Personalment, aquestes sortides tan enriquidores, gràcies a la manera de fer del mestre Vila, a més de formar-me em van servir per conèixer diferents personatges, com és el cas de Pierre Vilar.

Pau Vila i jo vam compartir una afecció: els molins d'aigua. Tots dos estàvem molt interessats en aquest tema. Em vénen a la memòria les observacions que ens feia quan, en una de les nostres sortides, trobàvem, al fons d'una vall, una casa mig enderrocada: era capaç de deduir si aquelles ruïnes eren o no les d'un antic molí, encara que aleshores no hi hagués la presència visible de l'aigua. Sobre el terreny, amb la seva intuïció i a través de les preguntes que feia a la gent del país, era capaç de reconstruir la història, d'una manera més o menys precisa, de qualsevol tros de territori. Durant els seus anys d'exili vam mantenir el contacte per carta. I, quan va tornar, vaig tenir la sort de compartir amb ell moltes estones agradables, a la meua casa de Sant Pere.

*El vostre interès pel país i per l'estudi geogràfic us porta a publicar, l'any 1936, el primer estudi dels noms de lloc d'un municipi de Catalunya: Sant Pere de Riudebitlles. ¿Què ens podeu dir sobre la gènesi d'aquesta obra?*

La meua vinculació a la geografia i la meua dedicació a la toponímia són dues activitats paral·leles i que he procurat desenvolupar d'una manera conjunta. A principis dels anys trenta jo formava part de la Secció d'Estudis del Club

Excursionista de Gràcia; a aquesta secció, dirigida per Joan Coromines, l'Institut d'Estudis Catalans va encarregar la recollida, sobre el terreny, dels noms de lloc de diferents indrets de Catalunya, per tenir material suficient per poder tornar a publicar, amb els topònims propis del país, la sèrie de mapes, a escala 1:100.000, que havia iniciat la Mancomunitat. Jo vaig tenir l'oportunitat de col·laborar en aquest projecte, en què anotàvem tots els noms de lloc i les seves respectives coordenades geogràfiques. La llàstima era que, per una raó de l'escala, només es podia utilitzar una petita part de la toponímia que recollíem.

Paral·lelament a aquesta col·laboració amb el Club Excursionista de Gràcia, pel meu compte, vaig començar un recull de noms de lloc de Sant Pere de Riudebitlles, assessorat pel mateix Joan Coromines i per Enric Ribas, a partir d'un mapa de l'Ajuntament i d'un cadastre parcel·lari de l'any 31. Aquest estudi es va publicar l'any 36, juntament amb una sèrie de normes a seguir per al recull dels noms de lloc de Catalunya, elaborades per Coromines i Ribas. D'aquesta manera quedaven posades les bases per a l'estudi sistemàtic de la toponímia del país, municipi per municipi, tant en relació amb la recollida dels noms com de cara a la seva classificació. Però la guerra civil va estroncar el projecte, i no va ser fins 17 anys després que se'n va publicar un altre, el recull de noms del terme de la Riba, a càrrec de Josep Iglésies.

*Una altra faceta de la vostra personalitat ha estat el col·leccionisme. Només cal donar una ullada a casa vostra per adonar-se del vostre interès per col·leccionar coses diverses...*

Al llarg de la meua vida sempre he tingut un esperit encuriós, i aquest tarannà m'ha portat a recollir, a col·leccionar, una sèrie d'objectes relacionats amb temàtiques diferents. En un principi eren objectes vinculats amb el negoci familiar, el món del paper; més tard, una col·lecció de postals de principis de segle, algunes de les quals són un bon reflex de l'activitat política de l'època; després, una col·lecció de dibuixos originals de Julià Bastinos i Estivill, un gran il·lustrador. També estic orgullós de la meua col·lecció de tremps, caps de ploma metàl·lics que van substituir les plomes d'oca i van donar pas, posteriorment, a les actuals plomes d'acer; aquests tremps tenen la particularitat de comptar, molts d'ells, amb gravats que feien referència a personatges de l'època, com ara Castelar, Sagasta, Garibaldi, Gayarre, Lleó XIII i Napoleó III. A més vaig dedicar als tremps tres escrits, de caire històric, que es van publicar a la revista *La Carpeta*.

M'he interessat per moltes coses més: la fotografia, però només per la de blanc i negre i no pas per la de color, les valves marines... I si hagués de destacar alguna de les meves col·leccions, ressaltaria la que considero més rellevant: la de llibres i documents, anteriors a l'any 1918, relacionats amb tota la problemàtica que va comportar, en aquells anys, la normalització ortogràfica del català, que va culminar Pompeu Fabra amb la publicació del seu Diccionari Ortogràfic, l'any 1917.

*Els vostres 91 anys d'existència us han permès acumular una experiència àmplia en molts sentits. Des de la perspectiva privilegiada d'una persona que ha viscut gairebé la totalitat del nostre segle, ¿ens podríeu resumir, en síntesi, la vostra particular visió del món?*

Un dels avantatges de viure molts anys és poder haver viscut cicles sencers, experiències senceres; és a dir, haver pogut observar una sèrie de fets, ja siguin socials o personals, íntegrament, en tot el seu desenvolupament, cosa que et permet treure conclusions d'una manera més encertada. Per aquest motiu penso que, persones com jo que hem viscut tants anys, tenim l'obligació moral de parlar per, a través de la nostra petita història, contribuir a la construcció de la gran història, la història de la humanitat. Cada persona aporta el seu gra de blat, per petit que sigui, al graner immens que és l'univers humà.

Davant la vida cada persona té la seva pròpia filosofia, la seva manera de veure el món. La ment humana és limitada, aquest és un fet tangible que hem de saber acceptar. Cada ésser humà ha de ser conscient de les seves pròpies limitacions. Al llarg de la història m'he interessat pels plantejaments filosòfics proposats per diferents autors, plantejaments que han distat molts els uns dels altres. Aquesta divergència és fruit de l'oblit, per part dels autors, de la seva condició humana i de les limitacions pròpies d'aquesta condició, cosa que els ha portat a divagar en el seus discursos. Trobo que aquest motiu és el que ha provocat la diversitat filosòfica actual, reflex, en certa manera, de la diversitat del nostre món. Per això penso que és important conèixer i acceptar els nostres límits, per així poder trobar l'equilibri personal en un món que entre tots hem d'intentar construir i conservar.

\* \* \*

Les paraules de Cristòfor Cardús ens han refrescat la memòria en alguns aspectes i ens han obert la llum en molts altres. Ens han transmès la seva filosofia particular, la seva manera de veure les coses. I a través d'aquest enfocament personal ens ha recordat les limitacions que tenim com a éssers humans que som, la nostra petitesa davant la grandiositat de l'univers. Tanmateix, ha deixat clar que cada individu, amb la seva petita història, pot ajudar a construir la gran història, la història que se sol escriure, a vegades equívocament, amb lletres majúscules.

L'aportació d'en Cardús a la geografia és un reflex de la seva manera de pensar, de la seva filosofia particular. Ell, amb la seva petita geografia, la de Sant Pere de Riudebitlles, ha ajudat indubtablement a construir la geografia catalana. Per aquest motiu creiem que les seves paraules, les seves reflexions, no han de caure en el pou de l'oblit. L'univers no es forma a partir d'un sol estel; i no totes les estrelles que brillen són el reflex d'una existència perdurable.



Cristófor Cardús.